

УДК 338.48:332.14(477)

М. В. Гудзь,

докторант,
Інститут економіко-правових досліджень
НАН України, м. Донецьк

ОЦІНКА ВИДІВ ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КУРОРТНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ ТЕРИТОРІЇ

Курортно-рекреаційна територія (КРТ) міста Бердянськ характеризується доволі сприятливими природно-кліматичними умовами, наявністю рекреаційних ресурсів для відпочинку та лікування, завдяки чому місто має значні перспективи для формування високорозвинутого рекреаційно-курортного та туристичного господарства. Разом з тим гостро стоїть питання про ефективне використання наявного туристсько-рекреаційного потенціалу.

Під потенціалом рекреаційної галузі (виходячи з етимології поняття «потенціал» – сила, можливість) слід розуміти розвідані і ті, що знаходяться в експлуатації природні рекреаційні ресурси. Об'єктом оцінки природно-рекреаційного потенціалу (ПРП) є природні рекреаційні ресурси, характер використання яких визначається відповідними природними умовами рекреаційної діяльності. Отже, до завдання економічної оцінки ПРП приморських курортно-рекреаційних територій (КРТ) входить визначення (в кількісному аспекті) сукупної можливості наявних природних рекреаційних ресурсів задовольняти рекреаційні потреби; вияв таким чином можливостей їх ефективного використання рекреаційною галуззю.

Істотний внесок у вивчення природно-рекреаційного потенціалу внесли А. А. Бейдик [1], А. Ткаченко [2], Н. Фоменко [3] та інші вчені. Безпосередньо оцінка використання і перспективи розвитку потенціалу КРТ проводиться в роботах П. В. Гудзь [4], О. І. Гулич [5], Н. В. Коленда [6], Л. М. Черчик [7], Є. В. Фугалевич [8], Ю. К. Яковлева [9]. Однак проблема характеристики та оцінки впливу природ-

ного курортно-рекреаційного потенціалу приморських КРТ з метою визначення пріоритетів розвитку туризму і рекреацій досліджена недостатньо.

Мета статті – проведення оцінки видів природно-рекреаційного потенціалу приморської курортно-рекреаційної території для встановлення пріоритетів розвитку рекреаційної економіки. Об'єктом дослідження виступає природно-рекреаційний потенціал приморської КРТ. Предметом статті визначено методики оцінки природно-рекреаційного потенціалу КРТ міста Бердянськ.

Рекреація – це процес відтворення фізичних, духовних і нервово-психічних сил людини, забезпечуваний системою заходів, що здійснюється у вільний від роботи час на спеціалізованих територіях. До курортно-оздоровчих територій відносяться курорти і курортні місцевості, а також лікувально-оздоровчі місцевості, які характеризуються наявністю чинників і умов, що надають регенеративні та оздоровчі функції, що впливають на здоров'я населення. Під потенціалом КРТ розуміється здатність і можливість сукупних ресурсів території – просторового, людського, інформаційного, економічного – за існуючих умов часу, місця і впливу зовнішніх і внутрішніх факторів бути залученими у процес господарського використання. «Під туристсько-рекреаційним потенціалом розуміється стан туристично-рекреаційних ресурсів території, що задовольняють попит населення у відпочинку та туризмі» [2, с. 68]. До туристсько-рекреаційних ресурсів відносять – природні, історичні, соціально-культурні об'єкти, що включають об'єкти туристського показу, а також інші об'єкти,

© М. В. Гудзь, 2010

здатні задовольнити духовні потреби туристів, сприяти відновленню та розвитку їхніх фізичних сил.

Основними складовими природних рекреаційних ресурсів міста є: лікувальні пелоїди, різноманітні типи мінеральних вод, використання яких можливе для санаторно-курортного лікування, для промислового розливу як лікувально-столових, так і природних столових вод; морські, лиманні й річкові пляжі; ропа лиманів і морська вода.

Основними лікувальними факторами міста-курорту Бердянськ є мулові сульфідні грязі, мінеральні хлоридно-натрієві води та ропа підземних джерел для зовнішнього і внутрішнього вживання. Мінеральна вода «Бердянська» є аналогом таких відомих вод, як «Миргородська», «Куяльник», вона є ефективною при питному курсі лікування хронічних гастритів зі збереженою або зниженою секреторною функцією шлунка, дуоденітів, панкреатитів, хронічних холециститів і гепатитів, дискінезій жовчовивідних шляхів, холангітів, сімкоїдитів. На сьогодні річне використання мінеральної води становить майже 12 300 куб. м.

Аналіз сучасного використання природно-лікувальних ресурсів може бути проведений на підставі кількісної оцінки природно-рекреаційного потенціалу. Показником природного рекреаційного потенціалу (ПРП) виступає чисельність людей, яким можна надати лікування, відпочинок і туристичні послуги, виходячи із запасів природних рекреаційних ресурсів регіону за певний період часу. Цей показник дозволяє не тільки кількісно порівняти рекреаційні ресурси, але і виразити можливості рекреаційного використання різних видів ресурсів і їх суми.

Виділяють наступну ієрархію ПРП: сукупний ПРП регіону – потенціал субгалузей рекреації I рангу

(санаторно-курортне лікування, туризм і відпочинок) – потенціали субгалузей рекреації та II рангу (бальнеопитне-, грязе-, озокерито- і кліматолікування, тривалий відпочинок і туризм, короткочасний відпочинок) – потенціали окремо взятих родовищ рекреаційних ресурсів, рекреаційних місцевостей.

Методика оцінки ПРП в натуральних показниках, яка запропонована М. В. Фоменко, включає декілька етапів [3, с. 19–21]. На першому оцінюються потенціали родовищ рекреаційних ресурсів, зон туризму і відпочинку. Сума отриманих результатів дає потенціали субгалузей рекреації різних рангів і сукупний ПРП регіону. Оцінка потенціалів окремих родовищ одноякісних ресурсів (мінеральних вод одного бальнеологічного типу, однотипних лікувальних грязей і т. д.) обчислюється за формулою:

$$P_k^{\delta} = V_k \cdot n_k, \quad (1)$$

де P_k^{δ} – природний рекреаційний потенціал родовища або групи родовищ одного виду ресурсу, осіб/рік;

V_k – сумарні запаси ресурсу, од./рік;

n_k – норма споживання ресурсу на один курс споживання, од.

Природний потенціал санаторно-курортного лікування Бердянського регіону включає потенціал бальнеопитне-, грязе- і кліматолікування. Потенціал бальнеопитного лікування визначається запасами лікувальних мінеральних вод. В основу його розрахунку візьмемо щорічний видобуток природних лікувальних ресурсів на курорті Бердянська та експлуатаційні запаси мінеральних вод, на базі яких можливий розвиток санаторно-курортних закладів. Структура запасів мінеральних вод Бердянського регіону наведена в табл. 1.

Таблиця 1. Експлуатаційні запаси, потенціал мінеральних вод, потенціал лікувальних грязей Бердянського регіону

№ з/п	Родовище	Експлуатаційні запаси всього, м ³ /добу	Експлуатаційні запаси всього, літрів	ПРП = V/n_k (осіб/добу)	
				П	В
1	Торно-нижньосарматський водоносний горизонт	484	484 000	13 444(П)	192(В)
2	Верхньокрейдяний водоносний горизонт	2 376	2 376 000	66 000(П)	9 504(В)
3	Середньо сарматський водоносний горизонт	672	672 000	18 667(П)	2 688(В)
	Всього,	3 532	3 532 000	98 111(П)	12 384(В)
4	Лікувальні мулісті грязі о. Велике	63 800	—	319	
6	Лікувальні мулісті грязі Обиточної затоки	250 600	—	1 253	
	Всього	314 400	—	1 572	

* П – питна вода, В – вода для ванн.

Норми витрати мінеральних вод на один курс лікування (24 дні) різні в залежності від характеру захворювання, бальнеологічного типу вод, їх мінералізації, способу лікування (ванни, лікування споживанням, інгаляції). Добова доза споживання мінеральних вод при питному лікуванні не перевищує 1,5 л, а на приготування ванни використовується до 250 л мінеральної води. Таким чином, на один курс

лікування при питному застосуванні мінеральних вод використовується до 36 л, а для ванн – 2,5 м³.

Отже, ПРП мінеральних вод при щорічному видобутку 12300 куб. м, становить:

$P_{\text{мін.вод}}^{\delta} = 12300000 \text{ л/рік} : 36 \text{ л/особу} = 341\,667 \text{ осіб/рік}$ (при питному лікуванні) та

$P_{\text{мін.вод}}^{\delta} = 12300000 \text{ л/рік} : 250 \text{ л/особу} = 49\,200 \text{ осіб/рік}$ (ванни).

Курортна зона Бердянська займає значну територію у приміській зоні на так званій морській терасі та 23-кілометровій піщаній Бердянській косі. Курортна територія у прибережній смузі займає більше 1000 га, де лише 1/3 зайнята забудовами.

На території курорту у прибережній зоні розташовано 4 лимани з відомою лікувальною муловою гряззю, яка за своїм складом є унікальною. Враховуючи розвідані запаси лікувальних грязей, процеси грязеутворення, перспективні родовища в Бердянській та Обіточній затоках, курорт має далекосяжні перспективи використання даних природних ресурсів. Лікувальне використання грязей здатне впливати на всі основні функції організму – кровообіг, дихання, обмін речовин.

Природний потенціал грязелікування Бердянська забезпечується запасами мулистих лікувальних грязей, геологічні запаси яких становлять 1 500 м³. Пелодотерапія застосовується у вигляді загальних грязьових процедур і місцевих грязьових аплікацій. У першому випадку на одну процедуру використовується 0,04–0,05 м³ грязей, в другому – в декілька разів менше. В середньому на курс грязелікування (12–15 процедур) використовується майже 0,2 м³ лікувальних грязей (табл. 2).

Таблиця 2. Експлуатаційні запаси і потенціал лікувальних грязей

№ з/п	Родовище	Експлуатаційні запаси всього, м ³ /добу	ПРП = V_s/n_k (осіб/добу)
1	Лікувальні мулисті грязі о. Велике	63 800	319
2	Лікувальні мулисті грязі Обіточної затоки	250 600	1 253
3	Всього	314 400	1 572

Отже, природно-рекреаційний потенціал грязей становить:

$$P_{\text{лік. грязей}}^{\delta} = 1500\ 000:200 = 7\ 500 \text{ осіб/рік.}$$

Сприятливість кліматичних умов території для рекреаційної діяльності – один з найважливіших факторів її рекреаційного освоєння. При рекреаційній оцінці клімату слід виділити два основних етапи:

- 1) характеристика кліматичних умов території з метою виявлення загального кліматичного фонду;
- 2) оцінка кліматичних рекреаційних ресурсів.

Бердянськ – значний курорт Північного Приазов'я. Клімат помірно-континентальний (приморський степовий). На рік у середньому припадає 125 сонячних днів сприятливих для загорання. Тривалість купального сезону в середньому складає 130–135 днів. Середня температура морської води в липні – 26 градусів тепла. Основними лікувальними факторами курорту є піщані пляжі та тепле

Азовське море, які в літній період року використовуються для кліматолікування й морських купань.

До особливостей Азовського моря можна віднести його мінеральний склад – 92 хімічних елементи, котрі під час купання засвоюються організмом у необхідній кількості. Середньорічний показник випаровування з поверхні Азовського моря становить 929 мм, що обумовлює насиченість повітря іонами йоду, броду, іншими солями та мікроелементами. Важливу роль у кліматоутворенні відіграє бризова циркуляція, яка пом'якшує спеку та обумовлює насиченість повітря морськими солями та фітонцидами. У геоморфологічному відношенні курорт знаходиться у межах Приазовської низини. Все це сприятливо впливає на організм людини, у тому числі на дихальну і серцево-судинну систему, позитивно впливають на терморегуляцію і обмін речовин, підвищують і підтримують життєвий тонус.

Згідно Концепції розвитку туризму і курорту в м. Бердянськ передбачено ефективне використання пляжного ресурсу – тільки на Косі їх нараховується понад 70 [10]. За даними земельного кадастру, в оренді знаходиться 64 земельні ділянки, до складу яких входять пляжні території морського узбережжя приблизною площею 23,6 га і приблизною довжиною уздовж берегової лінії 8200 м. Існує також 38 ділянок міських пляжів площею 16,9 га і приблизною довжиною 5 600 м, а усього територія пляжів становить 40,5 га [11].

Встановлено, що середній показник гранично допустимих навантажень для пляжів становить 2000 осіб/га, а середня тривалість курсу кліматолікування – 54 дні (оскільки період приймання сонячних ванн, без шкоди здоров'ю становить 3 рази на тиждень, тобто за 18 тижнів – 125 днів). Таким чином, маючи об'єктивні дані, можна розрахувати природно-рекреаційний потенціал кліматолікувальної території – пляжів.

Природний рекреаційний потенціал рекреаційний потенціал кліматолікувальної місцевості визначається за формулою:

$$P_k^n = S_k NT/t, \quad (2)$$

де P_k^n – потенціальна рекреаційна ємність кліматолікувальних місцевостей (пляжів) – ПРП кліматолікування, осіб/рік;

$S_k = 40,5$ – площа КРТ в кліматолікувальних місцевостях, га;

$N = 2000$ – норматив гранично допустимих рекреаційних навантажень на ландшафти, осіб/рік;

$T = 125$ – тривалість сприятливого для кліматолікування періоду, дн./рік;

$t = 54$ – тривалість курсу кліматолікування, дн.

Отже, ПРП пляжів становитиме:

$$P^n_{\text{пляжів}} = (40,5 \cdot 2000 \cdot 125) : 54 = 187\ 500 \text{ осіб/рік.}$$

Виходячи із існуючого обсягу запасів природних лікувальних ресурсів і їх потенціалу, рівня експлуатаційних витрат, доцільно розвивати оздоровчо-лікувальну, курортну діяльність, а в якості профілактичних видів діяльності — такі види рекреації, як відпочинковий і спортивний туризм. Слід зазначити, що отримані результати дослідження корелюються із висновками інших вчених [5, с. 53–54]. Подібні розрахунки можуть стати основою планування господарської спеціалізації території, розробки стратегій просторового розвитку.

Висновки. У процесі дослідження встановлено, що використання природно-рекреаційного потенціалу міста Бердянськ варто оцінювати не тільки з точки зору освоєних природних ресурсів, а й з точки зору тих мало освоєних ресурсів, які знаходяться в запасах. Згідно розрахунків, природно-рекреаційний потенціал мінеральної води становить 12 384–98 111 осіб/добу, а лікувальних грязей — 1 572 осіб/добу, рекреаційний потенціал пляжів становить 187 500 осіб/рік. Запаси мінеральних вод підраховані на 50-річний термін експлуатації, а запасів грязьового озера Велике вистачить на 31 рік.

Метою подальших досліджень має стати науково-методичне обґрунтування ефективного використання потенціалу КРТ за рахунок розширення меж курортного сезону та перетворення курортів Північного Приазов'я із переважно сезонним циклом ділової активності до цілолітнього режиму господарювання.

Література

1. Бейдик О. О. Ресурсно-рекреаційні домінанти регіонів України / О. О. Бейдик // Наукові дослідження до потреб туризму [Матеріали «круглого столу»]. — К. : Обрії, 2006. — С. 47–54.

2. Рекреационная география: идеи, методы, практика : сб. науч. трудов / А. А. Ткаченко [отв. ред.]. — Тверь : Научная книга, 2006. — 144 с.

3. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортнологія : навч. посіб. / Н. В. Фоменко. — К. : Центр навчальної літератури, 2007. — 312 с.

4. Гудзь П. В. Економічні проблеми розвитку курортно-рекреаційних територій : монографія / П. В. Гудзь ; НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень. — Донецьк : ООО «Юго-Восток, ЛТД», 2001. — 270 с.

5. Гулич О. І. Програмно-цільовий підхід як механізм регулювання екологічно збалансованого розвитку курортно-оздоровчих територій / О. І. Гулич // Культура народів Причорномор'я. — 2004. — Т. 3. — № 55. — С. 81–83.

6. Коленда Н. В. Методологія дослідження стану стратегічного потенціалу рекреаційної системи регіону / Н. В. Коленда // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства : економічні науки. — Харків : ХНТУСГ, 2007. — Вип. 50. — С. 165–169.

7. Черчик Л. М. Стратегічний потенціал рекреаційної системи регіону: теорія, методологія, оцінка : монографія / Л. М. Черчик, Н. В. Коленда. — Луцьк : ЛНТУ, 2008. — 235 с.

8. Фугалевич Е. В. Экономический потенциал территории : терминологическая дискуссия / Е. В. Фугалевич // Проблемы современной экономики. — 2007. — № 4 (28). — С. 15–19.

9. Яковлева Ю. К. Природно-ресурсный потенциал развития регионов / Ю. К. Яковлева // Экономический вестник Донбасу. — 2008. — № 1 (11). — С. 14–23.

10. Концепція розвитку туризму і курорту в м. Бердянськ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.kurort-berdyansk.com/kontseptsiya-razvitiya-kurortav-g.berdyanske.html 03.01.09.

11. Рейтинг бердянских пляжей [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://vedomosti.berdyansk.biz/content.php?id=2804>.

Подано до редакції 16.04.2010 р.